

TÜRK TOPLUMUNDA HİDİRELLEZ - I
In The Turkish Society Hıdırellez Or May Sixth -I

Alaattin UCA*

ÖZET

Hıdırellez, Türk Dünyasında kutlanan ilk yaz bayramlarından biridir. Kaynağı çok eskilere dayanır. Bu bayrama Anadolu'da ve Anadolu dışında Türk halkı büyük ilgi gösterir. Birçok gelenek ve görenek bu vesileyle yaşatılır. Dolayısıyla Hıdırellez, Türk toplumunu canlandıran, birlik ve beraberliği pekiştiren bir olgudur.

ABSTRACT

Hıdırellez is one of the initial summer feasts celebrated in Turkish world. The origin of this feast is based on old times. This feast is shown interest by Turkish People in Anatolia and other regions, it is kept alive alot of traditions and customs by means of this feast. Hıdırellez is the event which joins the society firmly and tightly.

Her canlı doğar, büyür ve ölür. Mevsimler de böyledir. Bahar bir doğuş, yaz gelişme, güz olgunluk, kış da bir uykuya dalıştır. Bu nedenle mevsimler arasında baharın önemi büyüktür. Ya da bahar diğer mevsimlerden farklıdır.¹

İnsanın güzelliğinin, gençliğinin, heyecanının, dorukta olduğu yılları ömrün baharı olarak nitelendirilir. İnsanlarda böyle de tabiatta farklı mı? Tabii ki değil, tabiatta da bahar şenlik, tazelik ve canlılıktır. Baharın gelişiyile tabiatta köklü değişiklikler olur. Bahçeler, kırlar renk renk çiçeklerle bezenir. Her taraf yemyeşil olur. Her yerde bir canlılık ve şenlik havası görülür. İnsanlar kışın vermiş olduğu uyuşukluktan, rehavetten kurtulur. Herkes coşar, yerinde duramaz olur.²

* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

¹ Vehbi Cem Aşkun, "Bahar Bayramı", Türk Folklor Araştırmaları, Mart 1967, Yıl.18, C.10, S.212, s.4348.

² Bekir Sıtkı Erdoğan, "İlk Bahar Rüzgârı", Çağrı, Ekim 1964, Yıl.9, S.81, s.3.

İşte bu nedenle, baharın gelişine mevsimlerin yaşandığı hiçbir yerde kayıtsız kalmamaz. Ancak bu ilgi Türk Dünyası'nda biraz daha fazladır. Dolayısıyla Türklerin yaşadığı hemen her yerde baharın gelişiyile birlikte Nevruz ve Hıdırellez kutlamaları görülür. Bu kutlamalar da sayılamayacak kadar çok adet ve geleneklerimizin ortaya çıkmasını sağlar.³

Hıdırellez havaların iyice ısındığı, Hızır ile İlyas'ın buluştuğuna inanılan 6 Mayıs günüdür. Dolayısıyla Hızır ve İlyas kelimelerinin halk dilinde birleştirilmesiyle Hıdırellez şeklini alan bu gün 6 Mayıs'ta kutlanır.⁴ Bir rivayete göre de, Hıdırellez kavramı "Hızır" ve "Ellez" adlarında iki sevgilinin adının birleştirilmesiyle oluşmuş ve bu sevgililer anılan günde birbirlerine kavuşmuşlardır.⁵ Kutlamalar sınırlı olmayıp, bu günlerin öncesinde ve sonrasında da görülür.⁶ Eski Türk Takviminde yıl iki ana bölüme ayrılır. 6 Mayıs - 8 Kasım arasındaki 186 günlük bölüme Rûz-ı Hızır (Hızır günleri, yeşil veya yeşeren günler); 9 Kasım -5 Mayıs arasındaki 179 günlük bölüme de Rûz-ı Kasım (Kasım günleri) denir. Buna göre Hıdırellez, Hızır günlerinin ilkidir.⁷

Sebepler ne gösterilirse gösterilsin aslında Hıdırellez kutlamalarının gerçek sebebi kışın sona ermesi, ve de tabiatın canlanmasıdır.⁸ Miladi 6 Mayıs, yani Hıdırellez günü Rumi takvime göre 23 Nisana denk gelir.⁹ Halk arasında Rumi Takvime göre "Yedi Mayıs" ya da "Mayıs Yedisi" olarak adlandırılan bu gün, Miladi Takvime göre, 20 Mayıs'tır.¹⁰ Bu nedenle Giresun gibi, bazı yörelerimizde Hıdırellez 20 Mayıs'ta kutlanır.¹¹ Ama genelde Hıdırellez kutlamaları 6 Mayıs günü yapılır. Aslında astronomik olarak da 6 Mayıs doğru bir tarihtir. 5 Mayıs 6

³ Aşkun, "Bahar Bayramı", s.4348.

⁴ Kerim Yund, "Türkiye'de Hıdırellez", Türk Folklor Araştırmaları, Mayıs 1960, Yıl.11, C.6, S.130, s.2139.

⁵ Enver Aras, "Türklerde Hıdırellez Geleneği", Millî Folklor, Yaz 2002, Yıl.14, C.7, S.54, s.50.

⁶ Erzurum'da İl Kültür Müdürlüğü'nün düzenlemiş olduğu 2002 yılı Hıdırellez kutlamaları, Atatürk Üniversitesi kampüs alanı içerisinde bulunan Kuyular Mevkiinde, 5 Mayıs Pazar günü yapılmıştır.

⁷ Sermet Muhtar Alus, "Rûz-u Hızır", Türk Folklor Araştırmaları, Haziran 1951, Yıl.2, C.1, S.23, s.354.

⁸ Ali Aksakal, "Türk Kültüründe Hıdırellez", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Temmuz 1990, Yıl.4, S.43, s.45, 50.

⁹ Münevver Alp, "İstanbul'da Eski Hıdırellezler", Türk Folklor Araştırmaları, Haziran 1974, Yıl.25, C.25, S.299, s.7011; Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Takvîmü's - Sinîn, (Hazırlayanlar: Yücel Dağlı, Hamit Pehlivanlı), Ankara, 1993, s.493.

¹⁰ Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Takvîmü's-Sinîn, s.437..

¹¹ Bilgehan Atsız Gökdag, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Eski Türk İnançlarının İzleri", <http://www.kultur.gov.tr>, belgeno=20086, s.3.

Mayısa bağlayan gece, güneş ülker burcuna girer ve yaz başlar.¹² Görüldüğü gibi, kutlama günlerinde takvimlerden kaynaklanan, yörelere göre küçük farklılıklar vardır.¹³ Hıdırellez günü yazın başlangıcı olarak görülse de bazı yıllar, bazı yerlerde umulmadık soğuklar ve kar yağışı bile olur.¹⁴ Hatta “Hıdırellez yaz kapısı, yedi gün sürer tipisi” şeklinde bir atasözü de vardır. Böyle durumlarda kutlamalar ya ertelenir ya da kapalı yerlerde yapılır.

Hıdırellez, Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinden önce de kutladıkları önemli bir gündür¹⁵ ve kaynağı yüzyıllar öncesine dayanır.¹⁶ Bu kutlamalar İslamiyetin kabul edilmişinden sonra islami motiflerle de zenginleşerek Türk kültür coğrafyasındaki yerini almış,¹⁷ İslamiyetten önce Türk toplumu içerisinde yer alan adetler de yaşatılmıştır ki bu konuda İslam Dini'nin göstermiş olduğu toleransı da göz ardı etmemek gerekir.¹⁸ Çünkü aşağıda görüleceği gibi Hıdırellez günlerinde yaşatılan geleneklerden bir kısmı İslam Dininin esaslarına uymaz.

Bununla beraber, Türk Dünyası'nda Hıdırellez kutlamaları esnasında, kaynağı çok eskilere dayanan adet ve gelenekler ortaya çıkmıştır. Bunları şu şekilde gruplara ayırmak mümkündür:

1 -Kırlara Çıkma, Eğlence, Şenlik ve Oyunlar Düzenleme

2 -Yiyecek Hazırlama

3 -Temizlik Yapma ve Giyim Kuşamındaki Değişiklikler

4 -Hediyeleşme, Akraba Ziyareti, ve Sosyal Dayanışma

5 -Ad Verme

6 -Ateş Yakma ve Üzerinden Atlama

7 -Hızır Baba İnancı

8 -Kabir Ziyareti, Kurban, Dua ve Diğer Dini Motifler

¹² Umay Günay, “Ritüeller ve Hıdırellez”, Millî Kültür, Mayıs 1990, S.72, s.11.

¹³ Mustafa Turan, “Tarihi Kaynaklar Işığında Nevruz'un Menşei Meselesi”, Millî Folklor, Bahar 1998, Yıl.10, C.5, S.37, s.90, 91; Hayrettin Parlakyıldız, “Çanakkale ve Çevresinde Nevruz”, Bilge, C.7, S.28, s.43; Ramazan Korkmaz, “Fırat Havzası Folklorunda Hıdırellez Şenlikleri ve Bu Geleneğin Türk Dünyası İçindeki Yeri”, Belgelerle Türk Tarihi, Şubat 1989, S.48, s.33; Murat Uraz, “Hıdırellez ve Hızır ile İlyas”, Türk Folklor Araştırmaları, Mayıs 1978, Yıl.29, C.18, S.346, s.8311.

¹⁴ Yund, “Türkiye’de Hıdırellez”, s.2139.

¹⁵ Nurçin İlci Gök, “Türk Kültüründe ve İnançlarında Hıdırellez”, Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Ankara, 2000, Yıl.8, S.19, s.5.

¹⁶ Ata Saniyev, “Nevruz Gelse Aleme”, Avrasya Etüdleri, Sonbahar/Kış 1999, S.16, s.3.

¹⁷ Ahmet Özmen, “Kars Yöresinde Nevruz Bayramı”, Nevruz, (Derleyen: H.Vedat Demirbaş), Ankara, 1998, s.39; Aksakal, “Türk Kültüründe Hıdırellez”, s.49.

¹⁸ Abdulkadir Yuvalı, “Nevruz Bayramı ve Çarşamba Günleri”, Türk Kültüründe Nevruz Uluslar arası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, s.58.

- 9 -Bolluk ve Bereket Gelmesi İçin Yapılanlar*
10 -Sağlık, Mutluluk, Baht Açıklığı İçin Yapılanlar ve Tutulan Dilekler
11-Diğer İnançlar

Kırlara Çıkma, Eğlence, Şenlik ve Oyunlar Düzenleme

Hıdırellez kutlamaları denilince ilk aklımıza gelen gelenek, kırlara çıkmadır. Çünkü baharın gelişiyle birlikte, insanlar kırlara çıkmak, güneşin, yeşilin tadını çıkarmak isterler. Bu gelenek çok eskiye dayanır.¹⁹

Balıkesir’de Hıdırellez kutlamaları genellikle yeşillik, su kenarları ve ağaçlıklı mesire yerlerinde yapılır.²⁰ Bu eski bir görenektir. En yoksul kimseler bile kendilerini bundan uzak tutamazlar. Bu gün genellikle yeşillikler arasında geçirilir.²¹

Bilecik’in Söğüt ilçesinde Hıdırellez günü genellikle Ertuğrul Gazi Türbesinin koruluğu başta olmak üzere, yöredeki piknik alanlarına gidilerek, gün batımına kadar eğlenilir. Kasabadaki hemen her kes bu eğlencelere katılır. Eğer 6 Mayıs, hafta sonu tatili dışında bir güne denk gelirse, o gün genelde çalışılmaz.²²

Bolu’nun Yığılca ilçesinde Hıdırellez günü Melen çayı kenarına pikniğe gidilir, balık tutulur, oğlak kesilir, çocuklar için soğan kabuğu ile boyalı yumurta kaynatılır. Kutlamalar için suyun ve yeşilliğin bol olduğu yerler tercih edilir. Gölyaka’da güreşler düzenlenir.²³

Burdur Bucak’ta, Mayıs ayının ilk haftasına rastlayan Hıdırellezde Bucaklılar yeşillik, ağaçlık, sulak ve temiz havalı mesirelik yerlere giderler. Buralarda yenilir, içilir. Çeşitli oyunlar tertip edilerek eğlenilir.²⁴

Edirne ve çevresinde Hıdırellez eğlenceleri genellikle bir türbenin etrafında veya ağaçlık bir alanda yapılır.²⁵ Yörede her yıl düzenlenen “Kırkpınar Güreşleri”nin kaynağı da Hıdırellez günü yapılan bir güreşe

¹⁹ Ramazan Karaman, “Türkiye’de Nevruz Kutlamaları”, Millî Folklor, Yaz 1999, Yıl.11, C.6, S.42, s.42 ; Tuncer Baykara, “Hıdırellez ve Türk Kültürü”, Millî Kültür, Mayıs 1990, S.72, s.4-6.

²⁰ Alparslan Santur, “Balıkesir’de Hıdırellez Geleneği”, Millî Kültür, Mayıs 1990, S.72, s.25.

²¹ İ.Hakkı Akay, Balıkesir Halkiyatı, Balıkesir, 1942, C.1, s.146.

²² Taylan Akkaya – Mehmet Aydın, Ertuğrul Gazi’den Bugüne Söğüt, İstanbul, 1983, s.72.

²³ “Hıdırellez Gelenekleri”, <http://www.bolununesi.com>

²⁴ Şener Yüce, “Bucak’ta Hıdırellez ve Bahtıbar”, Türk Folklor Araştırmaları, Mayıs 1965, Yıl.16, C.9, S.190, s.3741.

²⁵ Emin Kalay, “Edirne’de Nevruz ve Hıdırellez”, Millî Folklor, Bahar / Yaz 1996, Yıl.8, C.4, S.29 / 30, s.6.

dayanmaktadır.²⁶Hatta 1940'lı yıllara kadar, güreşler Hıdırellezden üç gün önce başlar, üç gün devam eder ve Hıdırellez günü sona ererdi. Böylece güreşler, kırlarda yapılan Hıdırellez kutlamalarının bir parçası olurdu.²⁷

Erzurum için baharın gelmesini müjdeleyen Hıdırellez, 6 Mayıs'ta bir bayram havasında kutlanır. Abdurrahman Gazi Türbesi, Köşk, Hasankale, Ilıca, Serçeme, Söğütlü gibi mesire yerlerine giden halk piknik yapıp eğlenir. Önceden hazırlanan yiyecekler yenir ve tenekte semaverlerde yapılan sıcak çaylar içilir.²⁸ Başta Vali olmak üzere, Belediye Başkanları ve diğer üst düzey yöneticilerin de katıldığı kutlamalar ise Kuyular mevkiinde yapılır. Buradaki konuşmalarda Erzurum'u çok etkileyen ve aylarca devam eden kara kışın bittiği, Hıdırellez gününün birlik ve beraberlik günü olduğu, gelenek ve göreneklerin yaşatılması gerektiği dile getirilir. Daha sonra öğrenciler tarafından elma yeme yarışı, yoğurt yeme yarışı, telis yarışması, kaşıkla yumurta taşıma yarışı yapılır. Güreş tutulur. Mini skeçler oynanır. Erzurum Bar Ekibi oyunlar oynar. Türküler söylenip oynanır.²⁹

Eskişehir'in tüm ilçe ve köylerinde Hıdırellezin kutlandığı mesire yerleri vardır. Buralar bilhassa su kaynaklarının bulunduğu ağaçlık yerler ve harmanlıklardır. Halk buralarda Hıdırellez günü piknik yaparak eğlenir.³⁰

Isparta'da halk, Hıdırellez günü mesirelik yerlerde piknik yapmaya, eğlenmeye ve dinlenmeye gider.³¹Isparta'da yılın ilk toplu kır gezisi bu gün yapılır.³²

İstanbul ve çevresinde Hıdırellez, ilk yaz veya seyran bayramı olarak adlandırılır. Eskiden daha çok rağbet görmesine rağmen günümüzde de kırlara çıkanlar çok olur.³³

İzmir'de Narlı dere ve çevresinde yaşayan Tahtacı Türkmenleri Hıdırellez günü kırlara çıkar, çalgılar çalar, şarkı, türkü söyleyerek, yer, içer eğlenirler. Çocuklar bu gün güneş doğmadan çiçek toplarlar ve evlerin kapılarına asarlar.³⁴

²⁶ "Kırkpınar'ın Tarihçesi", <http://www.kultur.gov.tr>.

²⁷ Özbay Güven, "Kırkpınar Güreşleri", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Ağustos 1977, S.128, s.23.

²⁸ Lütfi Sezen, Erzurum Şehir Folkloru, Erzurum, 1994, s.162.

²⁹ "Erzurumda Hıdırellez Coşkusu", <http://www.kultur.gov.tr>, belgeno=12087 ; Akit, 8.5.2001.

³⁰ Meltem Emine Cingöz, "Eskişehir'de Hıdırellez Kutlamaları", Millî Kültür, Mayıs 1990, S.72, s.7.

³¹ Abdullah Kılıç, "Isparta Yöresi Halk İnançları", <http://www.kultur.gov.tr>.

³² Etem Ertem, "Ispartada Kır Gezintileri", Ün, Nisan 1938, C.5, S.49, s.731.

³³ M.Şakir Ülkütaşır, "Eski Türklerde Bahçe San'atı ve Türk Bahçeleri", Türk Kültürü, Mayıs 1966, S.43, s.627 ; Ülkütaşır, "Hıdırellez Hakkında Bir Araştırma", Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975, Ankara, 1976, s.161-170 ; Alus, "Rûz-u Hızır",s.354.

³⁴ Abdurrahman Yılmaz, Tahtacılar Gelenekleri, Ankara, 1948, s.99.

İzmit'te Hıdırellez günü mesire yerlerine gidilir, buralarda akşama kadar eğlenilir.³⁵

Karadeniz bölgesinin hemen her yerinde Hıdırellez kutlamaları çerçevesinde yine kırlara çıkılır ve toplu olarak horon tepilir.³⁶

Kırklareli'de Hıdırellez günü Aşağı Pınar ili İnci Dereye inilir. Burada çeşitli yemekler yenilir ve eğlenilir. Bu telaş esnasında delikanlılar tarafından yemek çalma adeti de vardır. Bu gün öğleden sonra hep eğlenceye ayrılır. Kırlarda salıncaklar, çıkırıklar kurulur. Kızlar bunlarda sallanıp dönerken çeşitli değişler söylerler.³⁷

Kütahya'da Hıdırellez günü kırlara çıkılır, çadırlar kurulur, dönme dolaplar, salıncaklar hazırlanır. Herkes eğlenir.³⁸

Manisa'nın Soma ilçesine bağlı Tarhala köyünde Hıdırellez günü başlamak üzere üç gün süreyle "kuzu bahçeleri" adıyla bir kutlama yapılır. Bu süre içinde, yayla gibi olan kiraz bağlarında kalınır. Köyden üç günlük yiyecek ve yatak götürülür, genelde hep kuzu yenir.³⁹

Safranbolu'da sabah namazı vaktinde kutlamaların yapılacağı yeşillik, sulak yerlere gidilir. Çünkü Hızır ve İlyas'ın sabah ezanı ile öğle ezanı arasındaki bir zaman diliminde buluşacaklarına inanılır.⁴⁰

Samsun'un Terme ilçesi Sakarlı beldesinde geleneksel hale gelen Hıdırellez şenlikleri yapılır. Şenlikler kapsamında at yarışları, yağlı güreş müsabakaları, halk konserleri, halk oyunları ve havai fişek gösterileri yapılır.⁴¹

Sivas'ta Hıdırellez günü kırlara çıkılır. Yeşillik, ağaçlık ve sulu mesire yerlerinde piknik yapılır.⁴²

³⁵ Kocaeli İl Yıllığı 1967, s.100.

³⁶ Nebi Özdemir, "Eğlence Kavramı ve Hıdırellez Kutlamaları", Millî Folklor, Yaz 1999, Yıl.11, C.6, S.42, s.36.

³⁷ Kırklareli İl Yıllığı 1967, s.236, 238.

³⁸ Halil Kadri Erdem, Kütahya Mesireleri Gezmeler, Oyunlar, Türküler, Kütahya, 1937, s.6; Aras, "Türklerde Hıdırellez Geleneği", s.51.

³⁹ Avni Altın, "Soma Tarhala Köyünde Kiraz Bayramı", Gediz, Manisa 1940, S.38, s.13; Altın, "Soma'nın Bir Esnaf Köyü: Tarhala", Ülkü, 1944, C.5, S.55, s.9.

⁴⁰ Aras, "Türklerde Hıdırellez Geleneği", s.51.

⁴¹ Terme Gündem, 1.4.2002, s.3.

⁴² Müjgân Üçer, "Sivas'ta Mevsimlik Bayram ve Özel Günler: Sultan Navruz, Eğrilce ve Sıçancık", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Mart 1995, Yıl.3, C.2, S.8, s.53.

Sinop'ta da Hıdırellez günü özellikle kadınlar kırlara çıkarlar. Bu güne Tekke bayramı veya Tekke günü derler. Bir gün önceden tekke yerinde dolap veya beşikler kurulur. Genç kızlar dolaplarda dönüp, beşiklerde sallanırken maniler söylerler. Daha sonra da "Alaylar alaylar" ve "Hisarımın çevresi" adlı oyunları oynarlar.⁴³

Tekirdağ'da, Hıdırellez genelde mesire yerlerinde kutlanır. Buralara günü birlik gidilir. Hemen her mesire yerinde Tekirdağ karşılaması, mendil oyunu, çiftetelli ve mendil kapma, can topu, istop, ip atlama, salıncak gibi çeşitli sportif oyunlar oynanır.⁴⁴

Yozgat'ta en zengin sofralar, Hıdırellez günü kırlarda, ağaç gölgeleri ve çimenler üzerinde açılır. Nişanlı oğlu veya kızı olanlar, dünürleri ile birlikte kırlara çıkıp yer, içer, eğlenirler ki buna "Eğrice yapma" denir.⁴⁵ Sivas'ta ise Hıdırellez gününe "Eğrilce" adı verilir.⁴⁶ Nişanlı gelini olan aileler, bu gün gelinlerini ve gelinin akrabalarını pikniğe götürürler. Kırlarda yer içer, eğlenirler.⁴⁷

Hemen her yörede olduğu gibi, Zonguldak'ta da Hıdırellez günü kırlara çıkılır. 5 Mayıs gecesi, evinde bekâr erkek ve kız çocuğu olanların kapılarına tenke çakılır. Bu tenkenin anlamı, yarın toplanın pikniğe ve eğlence yerlerine gidelim demektir. Bu uyarıyı alan herkes sabah erkenden pikniğe giderler. Halkın büyük bir bölümü yeşil ve düz alanlarda eğlenir. Top oynanır, çeşitli yarışmalar düzenlenir ve getirilen yiyecekler bir arada yenir. Yöresel türkü ve maniler söylenir.⁴⁸

Ankara, Amasya, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Çorum, Diyarbakır, Edirne, Hatay, Isparta, İçel, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Kütahya, Manisa, Mardin, Ordu, Samsun, Sinop, Trabzon, Yozgat gibi illerimizde Hıdırellez günü (6 Mayıs) festivaller düzenlenir.⁴⁹

⁴³ Şakir Ülkütaşır, "Yakın Zamanlara Kadar Sinop ve Muhitinde Hıdırellez Gününe Ait Âdetler Nasıldı?", Türk Folklor Araştırmaları, Mart 1953, Yıl.4, C.2, S.44, s.696; "Türk Halk Oyunları Kataloğu Sinop'ta Oyun", <http://www.kultur.gov.tr>, belgeno=5569, s.1, 2.

⁴⁴ Filiz Meydan, "Tekirdağ'da Hıdırellez Geleneği", Millî Kültür, Mayıs 1990, S.72, s.20, 22.

⁴⁵ Hasan Özbaş, "Yozgat'ta Eğrice (Hıdırellez) Hazırlığı", Türk Folklor Araştırmaları, Eylül 1963, Yıl.15, C.8, S.170, s.3168.

⁴⁶ Müjgân Üçer, "Sivas'ta Hıdırellez Geleneği: Eğrilce", Millî Kültür, Mayıs 1990, S.72, s.30.

⁴⁷ Fatma Kalemci Özdoğan, "Sivas'ın İmranlı İlçesi'nde Evlenme Adetleri", Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1993, Ankara, 1995, s.231.

⁴⁸ Nihâl Kadioğlu, "Zonguldak'ta Hıdırellez Geleneği", Millî Kültür, Mayıs 1990, S.72, s.37, 38.

⁴⁹ <http://kultur.gov.tr>

Anadolu'nun hemen her yöresinde yaşatılan bu geleneklere Anadolu dışındaki Türk Dünyası'nın muhtelif yerlerinde de rastlanır. Kirlara çıkmanın yanı sıra Hıdırellez günlerinde çeşitli seyirlik oyunlar da sergilenir. Bu tür faaliyetlerle eğlencelere renk katılır.

Ahıska Türkleri Hıdırellez günlerinde kutlamalar yaparlar. Hıdırellez günü, yakın köylerin halkı toplanarak dağa temaşaya çıkarlar, çalgılar çalıp eğlenirler. "Yığınak" dedikleri bu eğlenceler bir ay kadar devam eder. Biçim zamanı yeniden köylere dönülür.⁵⁰

Azerbaycan Türkleri Hıdırellezi 10 Şubatta kutlarlar. Küçük çile ya da Hıdır Nebi bayramı olarak da adlandırdıkları bu günde çeşitli şenlikler düzenlerler. Çocuklar ve gençler evleri gezip, hediyeler toplarlar. Maniler söylenir, oyunlar oynanır.⁵¹

Gagavuzlar ise Hıdırellez günü tartılırlar. Mevsim içinde zayıflayıp zayıflamadıklarına bakarlar. O gün her yerde oyunlar oynanır.⁵²

Kırım Türkleri, Hıdırellezden birkaç gün önce de eğlenmek için kirlara çıkarlar. Bu adete "Yavur yüzü" denir. Hıdırellez öncesinde kirlara çıkmak, bölgede yaşayan Hristiyanlardan önce Hıdırellezi karşılamak içindir.⁵³

Makedonya Türkleri, Hıdırellez günü su başlarına, ağaçlık yerlere giderek piknik yapıp eğlenirler.⁵⁴

Üsküp'te 5-7 Mayıs tarihleri arasında Uluslar arası Çalıklı Hıdırellez Bahar Şenlikleri Festivali düzenlenir. Bu festivale Ülkemizden de sanatçılar katılır.⁵⁵

Kosova'da da Hıdırellez kutlamaları oldukça yaygındır. Kosova şehirlerinden başlayarak en küçük köylerine kadar bu gelenek güzel bir çayırdan, güzel bir kaynaktan, güzel bir nehir kenarında veya ünlü bir türbe etrafında ama hep

⁵⁰ Asıf Hacıoğlu, "Ahıska Türklerinin Örf ve Adetleri", (Aktaran: Habib İdrisi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum 1994, S.1, s.43, 46.

⁵¹ Enver Aras, "Türklerde Hıdırellez Geleneği", Millî Folklor, Yaz 2002, Yıl.14, C.7, S.54, s.49.

⁵² Tudora Arnaut, "Gagavuzlar'da İlk Yaz Bayramı", Nevruz, s.62.

⁵³ Çay, Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.99, 101, 102.

⁵⁴ Yaşar Kalafat, "Türklerde Bereket Motifi", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Kasım 1997, S.131, s.30.

⁵⁵ "Kültür Bakanlığı Sanatçıları Üsküp'te", <http://www.kultur.gov.tr>, belge=18620, s.1.

açık havada, yeşilliğin bol olduğu bir yerde yaşatılır. Salıncaklar kurulur, davullar, zurnalar çalınır, oyunlar oynanır.⁵⁶

Yiyecek Hazırlama

Hıdırellez kutlamalarının en eski geleneğine uyarak kırlara çıkanlar tabii ki yanlarına çeşitli yiyecekler alırlar. Ev hanımları günlerce önceden başlayarak kırlarda ve bayram süresince evlerde yenilecek ya da fakir fukaraya, konu komşuya dağıtılacak veya çocuklara verilecek olan yiyecekleri hazırlamaya başlarlar.

Anadolu'nun hemen her yerinde bu tür hazırlıkları görmek mümkündür.

Bolu'nun Gerede ilçesinde Hıdırellez günü davul çalınarak Esentepe'ye gidilir. Herkesten odun toplanarak ateş yakılır. Yemekler pişirilir ve hep birlikte eğlenilir. Cumaova ilçesinde ise, Hıdırellez günü gelmeden önce kuru mısır pişirilir. Küllü su ile kabukları sıyrılır ve herkese ikram edilir. Hıdırellez çorbası olarak keşkek pişirilir.⁵⁷

Balıkesir'de Hıdırellez öncesinde, o gün yenecek yiyecekler hazırlanır. Özellikle "keşkek" yapılır.⁵⁸ Eğer piknik için gidilen yerde akşama kadar kalmıyorsa, genelde yiyecekler götürülür ve yemekler orada pişirilir. Yörede Hıdırellez günü yapılan yemekler şunlardır: kuzu eti, yaprak sarması, sebzeli yemekler, börek, pirinç veya bulgur pilavı, sütlaç, irmik veya un helvası. Ayrıca Hıdırellez günü sabahleyin kırlarda süt ve sütlü kahve içilir.⁵⁹

Erzurumlu hanımlar Hıdırellez günü mesire yerlerinde yemek üzere kete, çörek, baklava, börek, et, yumurta, civil peynir, taze lor gibi yiyecekler hazırlarlar.⁶⁰

Eskişehir'de ise, Hıdırellez günü mesire yerlerinde yemek için çörekler, gözlemeler, göbekliler, pastalar yapılır ve bol miktarda yumurta haşlanır. Bu iş yapılırken, suya soğan kabuğu atılır ve yumurtaların boyanması sağlanır.⁶¹

İzmir'de yaşayan Tahtacı Türkmenleri Hıdırellez günü bol bol süt içerler.⁶²

⁵⁶ Nimetullah Hafız, "Kosova'da Hıdırellez Adetleri", II.Milletler arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, 1982, C.4, s.237, 238, 239.

⁵⁷ "Hıdırellez Gelenekleri", <http://www.bolununesi.com> ; Sezer, Erzurum Şehir Folkloru, s.162.

⁵⁸ Santur, "Balıkesir'de Hıdırellez Geleneği", s. 25, 27.

⁵⁹ Akay, Balıkesir Halkiyatı, s.147.

⁶⁰ Sezer, Erzurum Şehir Folkloru, s.162.

⁶¹ Cingöz, "Eskişehir'de Hıdırellez Kutlamaları", s.7.

İzmit'te Hıdırellez günü için her evde hazırlık başlar. Kırılarda yenecek dolma, çörek, kaynamış yumurta, mücver, börek gibi yiyecekler hazırlanır.⁶³

Kandıra'da o yılın ilk beyaz peyniri Hıdırellez günü yapılır.O gün erkenden kalkan çocuklar mandıra denilen koyun ağıllarına giderek bu peynirden yerler.⁶⁴

Kırklareli'de Hıdırellez için özel yemekler hazırlanır. Özellikle kuzu ve oğlak kesilir ve bunların etleri pişirilir. Çörek yapılır. Çörek bir nevi yağlı, yumurtalı ekmektir.Hıdırellezden bir gün önce pazılar açılır., çörekler döşenir, aralarına yumurta, peynir ve yağlar sürülür. Hıdırellez sabahı üç beş aile toplanarak bir fırın yakarlar.Tepsiler içindeki çörekler pişirilir. Yine Hıdırellez için, hayvanların ilk süt mahsullerinden taze peynir yapılır.⁶⁵

Kütahya'da Hıdırellez günü kırılarda yemek üzere hemen her evde en nefis yemekler hazırlanır. Kuzu kızartmaları, dolmalar, börekler, helvalar yapılır. Yöresel "kirdi pidesi" ve "hamırsız" gibi yiyecekler bu güne ayrı bir özellik katar.⁶⁶Ayrıca, gözleme denilen Kütahya böreği, peynirli pide, tahinli ve haşhaşlı lokum, cimcik mantı, güveç, su böreği, baklava, irmik helvası gibi şeyler de kır eğlencelerinin vazgeçilmezidir.⁶⁷

Sakarya'nın Pamukova ilçesine bağlı köylerde Mayısın altısında, yani Hıdırellez günü başlayıp Mayısın sonuna kadar devam eden pilav pişirme geleneği vardır. Her köyün pilav günü ayrıdır. Pilavlık malzeme köylülerin ortak katkısı ile temin edilir. Büyük kazanlarda pişirilen pilav, davetlilerin de katılımı ile öğle namazından sonra çayırılık bir alanda yenir. Böylece dostluk ve samimiyet de gelişir.⁶⁸

Sivas'ta Hıdırellez günü için, tava adı verilen, fırında pişirilmiş et yemekleri, börek, mantı, su böreği, yumurta gibi yiyecekler hazırlanır.⁶⁹

⁶² Yılmaz, Tahtacılar Gelenekler, s.99.

⁶³ Kocaeli İl Yıllığı 1967, s.100.

⁶⁴ Muzaffer Uyguner, "Kandıra'da Halk Bilgisi İncelemeleri", Türk Folklor Araştırmaları, Haziran 1954, Yıl.5, C.3, S.59, s.931.

⁶⁵ Kırklareli İl Yıllığı 1967, s.236.

⁶⁶ Erdem, Kütahya Mesireleri Gezmeler, Oyunlar, Türküler, s6.

⁶⁷ Kütahya İl Yıllığı 1967, s.109.

⁶⁸ Suzan Akkaya, "Sakarya'nın Pamukova İlçesinde Yapılan Pilav Törenleri", Halk Kültürü 1985/1, (Yayına Hazırlayan: Sabri Koz), İstanbul, 1985, s.5-10.

⁶⁹ Üçer, "Sivas'ta Mevsimlik Bayram ve Özel Günler:Sultan Navruz, Eğrilce ve Sıçancık", s.53.

Sinop ve çevresinde Hıdırellez dolayısıyla kadınlar tarafından düzenlenen Tekke günü için herkes maddi durumuna göre kuzu doldurur, tavuk pişirir, helva, börek ve türlü türlü hamur işi ve tatlılar yaparlar.⁷⁰

Trabzon'da düzenlenen Hıdırellez törenlerinde ise kuzu çevrilir, tavuk dolması, yalancı dolma, un helvası, hamsi buğulama gibi yemekler yapılır.⁷¹

Yozgat'ta da Hıdırellez hazırlıkları genelde giyim ve yiyecek üzerinedir. Senenin en leziz ve çeşitli yemekleri Hıdırellez günü için hazırlanır. 5 Mayıs günü hemen her evde hazırlık vardır. Hanımlar ocağı çift yakar. Hatta bazıları mangala da kömür dökerek üç eder. Hanımların peştemalları akşama kadar çıkmaz. Kızlar, gelinler ve de kaynanalar bu faaliyete katılırlar. Kimi hamur açar, kimi sini kızartır. Kazanların biri iner, biri kalkar. Akşamın nasıl olduğu anlaşılmaz.⁷²

Zonguldak'ta Hıdırellez günü yenmek üzere genellikle büyük kazanlarda bulgur ve et karışımından oluşan pilav, tavuk ya da koyun etinden haşlama yapılır. Bu yemeklerin yanında helva ve börek bulunur. Ayrıca gözleme, boyanmış yumurta, baklava, su böreği, çörek ve meyve gibi yiyecekler yenir. Hıdırellezde en çok yapılan yöresel yemekler ise "keşkek", "mıhlama" ve "bandırma"dır.⁷³

Anadolu dışında da Hıdırellez dolayısıyla çeşitli faaliyetler görülür. Mesela, Makedonya Türkleri Hıdırellez günü özel öğle yemeği hazırlarlar. En yoksul aileler dahi, "*Kaymakçına*"denilen bir çeşit yumurtalı süt tatlısı ve "Sütpite"denilen yumurtalı süt böreği hazırlarlar.⁷⁴ Kosovalılar da Hıdırellez dolayısıyla, en sevdikleri yemekleri hazırlarlar.⁷⁵

Azerbaycan'da ise, Hıdır Nebi bayramının kutlandığı gün bütün evlerde haşıl pişirilir, pilav yapılır.⁷⁶

⁷⁰ Ülkütaşır, "Yakın Zamanlara Kadar Sinop ve Muhitinde Hıdırellez Gününe Ait Âdetler Nasıldı?", s.697.

⁷¹ Özdemir, "Eğlence Kavramı ve Hıdırellez Kutlamaları", s.35.

⁷² Özbaş, "Yozgat'ta Eğrice (Hıdırellez) Hazırlığı", s.3168.

⁷³ Kadioğlu, "Zonguldak'ta Hıdırellez Geleneği", s.39.

⁷⁴ İsmail Eren, "Üsküp'te Hıdırellez Âdetleri ve Kiril Harfleriyle Yayınlanmış Üsküp Manileri I", Halk Kültürü 1984/3, İstanbul, 1984, s.35.

⁷⁵ Hafız, "Kosova'da Hıdırellez Âdetleri", s.239.

⁷⁶ Aras, "Türklerde Hıdırellez Geleneği", s.49.

Batı Trakya’da Hıdırellez gününün özel yiyeceği “gölle”dir. Hıdırellez akşamı, hemen her yörede görevlendirilen bir kadın kendi muhitindeki komşuları gezerek her evden birer tas mısır toplar. Toplanan mısırlar ve odun, kazan, tepsi gibi malzemeler Hıdırellez günü piknik yapılacak yere götürülür ve mısır akşamdan ıslatılır. Hıdırellez günü kadınlar erkenden gidip ateş yakarlar, akşamdan ıslattıkları tuzlu mısırı kaynatırlar ve böylece Hıdırellez gününün öğle yemeği olarak düşünülen “gölle” hazırlanmış olur.⁷⁷

Temizlik Yapma ve Giyim Kuşamdaki Değişiklikler

Görüldüğü gibi Hıdırellez günlerinde Türk Dünyası’nda büyük bir canlılık yaşanır. Bu canlılık tabii ki bu günle sınırlı değildir. Çünkü, bu günün öncesinde başlayan faaliyetler vardır. Temizlik yapma ve kıyafet temin etme telaşı da bunlardan biridir. Bu günler Türk Dünyası’nda bir bayram havasında kutlanır. Dolayısıyla da bayram denilince akla temizlik gelir.

Hıdırellez öncesinde Andolu’nun birçok yerinde, Bursa, Bolu ve Yozgat’ta olduğu gibi, ev hanımları temizlik faaliyetlerine başlarlar.⁷⁸

Balıkesir’de Hıdırellez hazırlıklarının önemli bir kısmını ev ve çevre temizliği oluşturur.⁷⁹ Bazıları da bir hafta öncesinden kendilerine yeni elbise alır veya diktirirler.⁸⁰

Türk toplumu Hıdırellez öncesinde temizlik faaliyetlerine daha çok yer verip, evlerin ve çevrenin daha temiz olmasına dikkat ederken, o günlerde giyilen kıyafetlerin de temiz, düzenli ve de yeni olmasına özen gösterir.

Bolu’da Hıdırellez günü özellikle kadınların giyime verdikleri önem bir maniyle şöyle dile getirilir:

*Yandım alamadım
Para bulamadım
Kocama deyemedim
Hıdırellez günü geyemedim.*⁸¹

⁷⁷ Abdürrahim Dede, Batı Trakya Türk Folkloru, Ankara, 1978, s.121.

⁷⁸ Ali Abbas Çınar, “Bursa Yöresinde Hıdırellez İle İlgili Bazı İnanışlar”, Millî Kültür, Mayıs 1990, S.72, s.14; “Hıdırellez Gelenekleri”, <http://www.bolununesi.com>; Özbaş, “Yozgat’ta Eğrice (Hıdırellez) Hazırlığı”, s.3168.

⁷⁹ Santur, “Balıkesir’de Hıdırellez Geleneği”, s.25.

⁸⁰ Akay, Balıkesir Halkiyatı, s.147.

⁸¹ “Hıdırellez Gelenekleri”, <http://www.bolununesi.com>

Söğüt'te, Hıdırellez günü pikniğe ya da türbe ziyaretine giden nişanlı kızlar ve yeni gelinler beraberlerinde getirdikleri tüm giysileri gün boyunca değiştirerek giyerler.⁸²

Erzurum'da Hıdırellez temizliğine bir hafta öncesinden başlanır. Hıdırellez gününe iş bırakılmaz ve o gün iş yapmak iyi sayılmaz.⁸³

Eskişehir'in hemen her yerinde Hıdırellez öncesinde duruma göre evler sıvanır ya da boyanır. Bahçeler temizlenir. Tabii ki vücut temizliğine de özen gösterilir. Hıdırellez sabahı gün doğmadan kalkılarak çocuklar banyo yaptırılır, sandıklardan bayramlık giysiler çıkarılarak giyilir.⁸⁴

Yozgat'ta Hıdırellez ya da eğrice hazırlıkları daha çok giyim ve yemek üzerinedir. Yozgatlıların çoğu bahar elbiselerini ilk defa Hıdırellez günü giyerler. Özellikle genç kadınlar ve kızlar bu gün güzel desenli, üstün kaliteli, modaaya uygun ve yeni bir elbise ile dışarı çıkmak isterler. Nişanlı oğlu veya kızı olanlar da Hıdırellez dolayısıyla gelinlerine ve damatlarına giyecek ağırlıklı hediyeler gönderirler.⁸⁵

Sinop'ta Hıdırellez dolayısıyla kutlanan Tekke bayramı ya da tekke günü için de kadınlar yeni elbiseler alırlar.⁸⁶

Kütahya'da Hıdırellez dolayısıyla kırlara çıkan kadınlar, kızlar en güzel elbiselerini giyerler. Hatta orada değiştirmek için birkaç takım elbise de bohçalarda bulundurulur.⁸⁷

Zonguldak'ta Hıdırellez günü herkes temiz ve yeni giysiler giyer.⁸⁸

Gagavuzlar, Hıdırellez öncesinde de yaz hazırlık olarak temizlik yaparlar.⁸⁹

⁸² T.Akkaya-M.Aydın, Ertuğrul Gaziden Bugüne Söğüt, s.72.

⁸³ Sezer, Erzurum Şehir Folkloru, s.164.

⁸⁴ Cingöz, "Eskişehir'de Hıdırellez Kutlamaları", s.7.

⁸⁵ Özmen, "Kars Yöresinde Nevruz Bayramı", s.47; Özbaş, "Yozgat'ta Eğrice (Hıdırellez) Hazırlığı", s.3168.

⁸⁶ Ülkütaşır, "Yakın Zamanlara Kadar Sinop ve Muhitinde Hıdırellez Gününe Ait Âdetler Nasıldı?", s.696.

⁸⁷ Erdem, Kütahya Mesireleri Gezmeler, Oyunlar, Türküler, s.6.

⁸⁸ Kadioğlu, "Zonguldak'ta Hıdırellez Geleneği", s.38.

⁸⁹ Arnaut, "Gagavuzlar'da İlk Yaz Bayramı", s.55, 59.

Makedonya Türkleri Hıdırellez günü mutlaka banyo yaparlar. Ayrıca kadınlar kına yakar ve süslenirler. Makedonya’da köylerde yaşayan Arnavutlar ise, Hıdırellez gecesini uyanık geçirmeye çalışırlar ve hava nasıl olursa olsun akarsuda yıkanırılar.⁹⁰

Kosova’da yaşayan Türkler, Hıdırellez günü erken saatlerde temizlik yaparlar. Pencereler, kapılar temizlenir, duvarlar, ağaçlar kireçlenir, her taraf süpürülerek temizlenir.⁹¹

Hediyeleşme, Akraba Ziyareti, Sohbetler ve Sosyal Dayanışma

Hediyeleşme, akraba ziyareti, eşle dostla sohbet, zayıfa yoksula yardımcı olmak toplumumuzun her zaman ön planda tuttuğu hasletlerdendir. Bu hasletler bayramlarda daha da artarak devam eder.Hıdırellez günleri de bayram havasında kutlandığı için, bu günlerde Anadolu’nun sevecen, sıcak kanlı insanları hemen her yörede her zamankinden daha fazla eşini dostunu ziyaret eder. Bu arada yardımlaşma da doruk noktasına ulaşır.

İzmir’de nişanlı kızın evine erkek tarafınca bir kuzu götürülür. Kuzunun alınına bilezik veya altın takılır.⁹²

Kırklareli’de Hıdırellezde yenmek için,hayvanların ilk süt ürünlerinden yapılan taze peynirden, koyun ve keçisi olmayanlara da dağıtılır.⁹³

Kırıkkale yöresinde erkek tarafı, nişanlı gelinleri için, Hıdırellez günü süslenmiş bir kuzu gönderir.⁹⁴

Sivas’ta nişanlı kızlara Hıdırellez günü giyecek hediye edilir. Ayrıca gelin, gelinin akrabaları ve erkek tarafının akrabaları birlikte bir mesire yerinde eğlenmeye giderler.⁹⁵

⁹⁰ Eren, “Üsküp’te Hıdırellez Adetleri ve Kiril Harfleriyle Yayınlanmış Üsküp Manileri I”, s.35.

⁹¹ Hafız, “Kosova’da Hıdırellez Adetleri”, s.239.

⁹² Mazlum Nusret Kılıçkiran, “Ayların Gelininde Umut ve Dilek Günü”, Millî Kültür, Mayıs 1990, S.72, s.36.

⁹³ Kırklareli İl Yıllığı 1967, s.236.

⁹⁴ Mahmut Tezcan, “Hıdırellez”, Millî Kültür, Mayıs 1990, S.72, s.16; Mahmut Tezcan, “Türk Millî Kültüründe Bahar Bayramları Olarak Nevruz ve Hıdırellez”, Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Mart 1995, Yıl.3, C.2, S.8, s.6.

⁹⁵ Üçer, “Sivas’ta Hıdırellez Geleneği: Eğrilce”, s.31.

Söğüt'te Hıdırellez günü çıkılan mesire yerlerinde özellikle erkekler birbirleriyle sohbet ederek vakit geçirirler.⁹⁶

Tekirdağ'da insanlar, Hıdırellez günü, yiyecek, giyecek gibi şeylerini başkalarıyla paylaşma yoluna giderler. Hıdırellez günü hazırlanan yemeklerden, kesilen kurbanlardan fakirlere dağıtılır.⁹⁷

Tokat'ta Hıdırellez günü erkenden kalkılır ve dargın olanlar barıştırılır. Gönüller alınır.⁹⁸

Zonguldak'ta Hıdırellez günü mümkün olduğunca muhtaçlar, yaşlılar ve çocuklar sevindirilmeye, onlara iyilik edilmeye çalışılır. Herkes böyle bir gayret içindedir. Mesire yerlerinde bir arada bulunan insanlardan bir kısmı çeşitli oyunlarla eğlenirken bir kısmı da sohbet etmeyi yeğler.⁹⁹

Ad Verme

Hıdırellez Türk toplumunu o kadar çok etkiler ki bu etki yer ve şahıs adlarına, hatta atasözü ve deyimlere bile yansır.

Türk Dünyasının hemen her yerinde “Hızır-İlyas”, “Hıdırellez” ve “Hıdırlık” adını alan pek çok cami, tekke, ziyaret yeri, türbe, mezarlık, dağ, tepe, mesire yeri, akarsu ve köy vardır.¹⁰⁰

Meselâ, Ankara'da Hıdırlık Türbesi,¹⁰¹ Çorum'da Hızırılık Ziyaretgâhı, Denizli'de Hızırılık Sultan Ziyareti, Edirne'de Hızırılık Tekkesi, Hatay'da Hızır Makamı, Kütahya'da Hızırılık Mescidi, Merzifon'da Hızırılık Tepesi, Mudurnu'da Hızırılık Kayası, Ladik'te Hızırılık Ziyareti, Giresun'da Hızır Kayaları sayılabilir.¹⁰²

Afyon yakınlarında bir dağın adı “Hıdırlık Tepesi”dir.¹⁰³
Ağrı'nın Hamur ilçesine bağlı Hıdırdodik köyü vardır.¹⁰⁴

⁹⁶ T.Akkaya-M.Aydın, Ertuğrul Gaziden Bugüne Söğüt, s.72.

⁹⁷ Meydan, “Tekirdağ'da Hıdırellez Geleneği”, s.20.

⁹⁸ Aras, “Türklerde Hıdırellez Geleneği”, s.51.

⁹⁹ Kadioğlu, “Zonguldak'ta Hıdırellez Geleneği”, s.38.

¹⁰⁰ Süleyman Uludağ, “Tasavvuf ve Halk İnancı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, C.17, s.411; Günay, “Ritüeller ve Hıdırellez”, s.11.

¹⁰¹ Semavi Eyice, “Hıdırlık Türbesi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, C.17, s.313.

¹⁰² Aras, “Türklerde Hıdırellez Geleneği”, s.45.

¹⁰³ Rabia Kocaaslan Uçkun, “Afyonkarahisar'da Taşlarla İlgili İnançlar”, <http://www.kultur.gov.tr>, belgeno=20052, s.4.

Amasya’da Hızır-İlyas Camii vardır.¹⁰⁵ Ayrıca, Hamamözü bucağına bağlı “Hıdırlar köyü” bulunmaktadır.¹⁰⁶

Antalya’da Kumluca ilçesine bağlı köylerden birinin adı Hızırkahya köyüdür.¹⁰⁷

Balıkesir’in Dursunbey ilçesinde “Hıdırlık Dede”adını taşıyan bir yatır bulunur ve evlenmek isteyen kızlar mezarını taşıyıp etrafında üç defa dönerler. Sonra taş yığınının hemen yanına çömelerek toprak üzerine bir erkek resmi yaparlar.¹⁰⁸

Bingöl’de İlyas Gölü vardır.¹⁰⁹

Bolu’nun Düzce ilçesine bağlı köylerden biri Hızırdere adını taşımaktadır.¹¹⁰

Çanakkale’nin Yenice ilçesine bağlı köylerden birinin adı “Hıdırlar”, Lapseki ilçesine bağlı köylerden birinin adı da “İlyas köy” dür.¹¹¹

Çankırı’nın merkez ilçeye bağlı köylerinden birinin adı “Hıdırlık köyü” dür.¹¹²

Çorum’da Hıdırlık Mahallesi diye bilinen bir semt vardır. Aynı isimle anılan camide kubbeli bir mahalde bulunan sandukalar “Hıdırlık Sultan” ismiyle anılır. Ayrıca, Mecidözü ilçesi yakınındaki Elvançeşme köyündeki tekkede, Hızır’a izafe edilen bir makam ve bir çeşme vardır.¹¹³

Diyarbakır’ın doğusunda ve Dicle nehrinin kuzeyinde Hızırilyas/Hıdırlıyaz köyü vardır.¹¹⁴

¹⁰⁴ Ahmet Turan, Türk Kültürü Araştırmaları Doğu ve Güneydoğu Anadolu I , Ankara, 1991, s.43.

¹⁰⁵ Aras, “Türklerde Hıdırellez Geleneği”, s.45.

¹⁰⁶ Amasya İl Yıllığı, İzmir, 1967, s.56.

¹⁰⁷ Turan, Türk Kültürü Araştırmaları Doğu ve Güneydoğu Anadolu I , s.43.

¹⁰⁸ Nail Tan, “Türkiye’de Evlenemeyen Kızların Kısmetlerini Açma Pratikleri”, Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1976, Ankara, 1977, s.217.

¹⁰⁹ Aras, “Türklerde Hıdırellez Geleneği”, s.45.

¹¹⁰ Turan, Türk Kültürü Araştırmaları Doğu ve Güneydoğu Anadolu I , s.43.

¹¹¹ Çanakkale İl Yıllığı, 1967, s.29, 30.

¹¹² Çankırı İl Yıllığı, Ankara, 1967, s.16.

¹¹³ Ahmet Yaşar Ocak, İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, Ankara, 1985, s.127.

¹¹⁴ Şevket Beysanoğlu, “Eshab-ı Kehf’in Yeri”, I.Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, (Gelenek-Görenek ve İnançlar), Ankara, 1976, C.IV, s.43.

Divriği'nin Kuluncak köyünde Hızır Pınarı vardır, burası kutsal kabul edilir ve halk burada kurban keser.¹¹⁵

Erzurum'un Horasan ilçesine bağlı Hızırilyas köyü bulunmaktadır.¹¹⁶

Eskişehir'de Hıdırellez günü kutlamaların yapıldığı mesire yerlerine Hıdırlık –Hızırlık adı verilir.¹¹⁷

Hatay'da “Dokuz Kardeş” çayının kolları arasında beyaz kubbeli, dört köşeli ve tek kapılı ziyaret yerleri, “Hıdır” olarak adlandırılır.¹¹⁸ Samandağ ilçesine bağlı köylerden biri “Hıdırbey köyü”dür.¹¹⁹

Isparta'nın Yalvaç ilçesindeki bir mesire yeri “Hıdırlık” adını taşır.¹²⁰ “Hıdır Tepe” de denilen bu yerde Yalvaçlılar Hıdırellezi kutlarlar.¹²¹

İzmir'de Hızır-İlyas Boğazı ve Hızır-İlyas Adası adını taşıyan mekânlar vardır.¹²²

Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde Hıdranlıcantarın; Nevşehir'in Kozaklı ilçesinde Hızırşah; Muğla'nın Datça ilçesinde Hızırşah adlı köyler mevcuttur.¹²³

Kayseri'nin Yahyalı ilçesine bağlı “İlyas köy” bulunmaktadır.¹²⁴

Kırklareli'nin Merkez ilçeye bağlı köylerinden biri, “Karahıdır” adını taşır. Kırklareli merkezde de bir mahallenin ve eski İstanbul yolu üzerinde 19.yüzyılda yapılmış bir çeşmenin adı “Kocahıdır”dır.¹²⁵ Ayrıca, Pehlivan köy ilçesine bağlı bir köyün adı da “Hıdırca”dır.¹²⁶

¹¹⁵ Ethem Ruhi Fıçlalı, Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşılık, Ankara, 1994, s.61.

¹¹⁶ Turan, Türk Kültürü Araştırmaları Doğu ve Güneydoğu Anadolu I, s.43.

¹¹⁷ Cingöz, “Eskişehir'de Hıdırellez Kutlamaları”, s.7.

¹¹⁸ Kılıçkiran, “Ayların Gelininde Umud ve Dilek Günü”, s.34.

¹¹⁹ Hatay İl Yıllığı 1967, İstanbul, 1968, s.64.

¹²⁰ Kılıç, “Isparta Yöresi Halk İnançları”, <http://www.kultur.gov.tr>.

¹²¹ Tezcan, “Hıdırellez”, s.18.

¹²² Aras, “Türklerde Hıdırellez Geleneği”, s.45.

¹²³ Turan, Türk Kültürü Araştırmaları Doğu ve Güneydoğu Anadolu I, s.43.

¹²⁴ Kayseri İl Yıllığı, 1968, s.119.

¹²⁵ Kocaeli İl Yıllığı 1967, s.112, 116, 209.

¹²⁶ Zekeriya Kurtulmuş, “Kırklareli İli Köy Yer Adları”, Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1993, Ankara, 1995, s.210.

Kütahya'da mesire yerlerinden biri "Hıdırlık" adını taşır.¹²⁷ Simav ilçesine bağlı "Hıdırdıvanı" adlı bir köy bulunmaktadır.¹²⁸ Yine Kütahya'da, Selçuklular tarafından XIII. Yüzyılda yapılmış "Hıdırlık Mescidi" adını taşıyan bir yapı mevcuttur.¹²⁹

Sivas'ta, Ellezler (İlyaslar) adını taşıyan bir aile vardır.¹³⁰ Bazı yörelerimizde "Ellez" soyadı olarak da kullanılmaktadır.

Tunceli'nin Çemişgezek ilçesine bağlı köylerden birinin adı "Hızır Oğuz"dur.¹³¹ Yörede, "Üryan Hızır" adıyla anılan bir ziyaretgâh bulunmaktadır.¹³² Yine aynı yerde, Payamdüzü Köyü yakınlarında Hızır İlyas mevkii bulunmaktadır.¹³³

"Adım Hızır, elimden gelen budur"¹³⁴ sözü ve Hıdırellez birleşik ismini oluşturan Hızır ve İlyas adları Anadolu'da yaygındır. "Hıdırlar" sözcüğü de soyadı ve de takma ad olarak kullanılır.¹³⁵

Türkiye dışında, Azerbaycan, Türkistan, İran, Irak, Suriye, Lübnan, Mısır, Cezayir ve Fas gibi ülkelerde Hızır'a ait olduğu kabul edilen makamlar vardır. Ayrıca, Tuna nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerde Hızır-İlyas Boğazı yer alır. Bir diğer Hızır-İlyas Boğazı da Preveze yakınlarında bulunur. Midilli Adasının batısında Hızır-İlyas Adası, Kırım'da Azak şehri yakınlarında Hızır-İlyas makamı, Hindistan'ın Koka şehrinde Hızır-İlyas adını taşıyan bir mescid bulunur. İran'da Abadan sahilinde Hızır-İlyas'a ait bir makam ve Hürmüz şehrinde bir mezar vardır. Kudüs yakınında Karye-i Hızır-İlyas adlı bir köy ve

¹²⁷ Eflatun Cem Güney, "Folklor Kütahyası", *Ülke*, 16 Ağustos 1946, C.10, S.118, s.11; Erdem, *Kütahya Mesireleri Gezmeler, Oyunlar, Türküler*, s.9.

¹²⁸ *Kütahya İl Yıllığı* 1967, s. 37, 69.

¹²⁹ Ara Altun, "Hıdırlık Mescidi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, C.17, s.312.

¹³⁰ Üçer, "Sivas'ta Hıdırellez Geleneği: Eğrilce", s.31.

¹³¹ İlhan Akçay, "Keban Barajının Meydana Getirdiği Göl Sahası İçinde Kalacak Olan Türk Eserleri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma", *Türk Kültürü*, Ağustos 1966, Yıl.4, S.46, s.919.

¹³² Erol Kalender, "Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezar Taşları", *Bilge*, Kış 1998, S.15, s.70.

¹³³ H.Hilmi Karaboran, "Çemişgezek'te Mevki Adları", *Fırat Havzası II.Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu Bildirileri*, Elazığ, 1989, s.174.

¹³⁴ Aras, "Türklerde Hıdırellez Geleneği", s.43.

¹³⁵ L.Sami Akalın, "Türk Aile Adları", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Kasım 1997, S.131, s.22, 24.

Hız. İlyas'a ait olduğu sanılan Mühr-ü İlyas, Makam-ı Hazreti İlyas adını taşıyan bir makam bulunur.¹³⁶

Ateş Yakma ve Üzerinden Atlama

Hıdırellez geleneklerinden biri de ateş yakma ve üzerinden atlamadır. Mesela, Bolu'nun Mengen ilçesinde Hıdırellez günü ateş yakılıp üzerinden atlanır.¹³⁷

Burdur'da Hıdırellez günü, kuru otlardan ve tahtalardan ateş yakılır. Yılın başarılı ve verimli geçmesi için herkes bu ateşin alevleri üzerinden atlar.¹³⁸

Bursa'nın bazı mahallelerinde ve köylerinde Hıdırellez sabahı daha gün doğmadan sokaklarda, daha çok dört yol ağzlarında eski hasırlarla ateş yakılır ve üzerinden atlanır. Bu eski bir Türk geleneğidir. Ateşten atlayanların sıhhatli olacağına inanılır.¹³⁹ Nazardan koruyacağı inancıyla, yakılan ateşten kalan küllerden alına sürülür.¹⁴⁰ Uludağ yöresinde yaşayan Türkmenler, 5 Mayıs 6 Mayıs bağlayan geceyi "Ateş Gecesi" olarak adlandırırlar. Köy meydanlarında ateş yakarak üzerinden atlarlar ve çeşitli oyunlar oynarlar.¹⁴¹

Eskişehir'de Hıdırellez günü en önemli olay ateşten atlamaktır. Gerek il ve ilçe merkezlerinde sokak aralarında, gerekse köylerde yakılan ateşler sabaha kadar canlı tutulmaya çalışılır. Evlerden toplanan eski hasırlar, otlar, samanlar ve çalı çırpıdan yakılan bu ateşlerin üzerinden atlanırken şu sözler söylenir:

Gâvur taş ben kuş.

Gâvur karşı yarık ben yürük.

Gâvur kara toprak ben yeşil toprak.

Bu sözleri söyleyerek yedi defa ateşin üzerinden atlandığında, günahlardan arınıldığına, hafiflik kazanıldığına inanılır.¹⁴²

İstanbul Halkalı'da da Hıdırellez akşamı köy meydanlarında ateş yakılır ve üzerinden atlanır. İnanişâ göre, bütün fenalıklar, musibetler ateşten atlarken öteki tarafta kalır ya da ateşe dökülür. Bir daha da eski sahibini bulamaz. Evlerdeki

¹³⁶ Aras, "Türklerde Hıdırellez Geleneği", s.44, 45.

¹³⁷ "Hıdırellez Gelenekleri", <http://www.bolununesi.com>

¹³⁸ Gök, "Türk Kültüründe ve İnançlarında Hıdırellez", s.7.

¹³⁹ Rahmiye Malcıoğlu, "Bursa'da Hıdırellez", Türk Folklor Araştırmaları, Şubat 1968, Yıl.18, C.11, S.222, s.4635.

¹⁴⁰ Çınar, "Bursa Yöresinde Hıdırellez İle İlgili Bazı İnanışlar", s.14.

¹⁴¹ "Ateş ve Oyun", <http://www.kultur.gov.tr.belgeno=4777>, s.1.

¹⁴² H. Ahmet Maden, "Hıdırellez Geleneğinin Tarihçesi ve Kültürel Özellikleri", Millî Kültür, Mayıs 1990, S.72, s.29; Cingöz, "Eskişehir'de Hıdırellez Kutlamaları", s.8.

eski hasırları yakmak da uğurlu sayılır. Her türlü uğursuzluk hasırın yanmasıyla yok olur.¹⁴³

İzmir’de ise Hıdırellez eğlenceleri 5 Mayıs’ta düzenlenen “çalı çırpı gecesi” ile başlar. Akşamüzeri evlerden getirilen veya bahçelerden, arsalardan toplanan odunlar, çalı çırpı ve tahta parçaları hava kararınca yakılır. Müzik eşliğinde oynanır. Ateşin üzerinden üçer defa atlanır. Bazı yöreler de ise değnek uçlarına mum bağlanıp, yakılır ve bu şekilde diğer mahalle ve meydanlar gezilir. Ateş söndükten sonra bu yöremizde de herkes nazar değmemesi için alınca kül karası sürer.¹⁴⁴

İzmit’te Hıdırellez gününün akşamında sokaklarda ateş yakılır. Büyük küçük tüm mahalle sakinleri bu ateşten atlar. Ateşten atlamanın “kaza ve belalardan kurtulma” anlamına geldiğine inanılır.¹⁴⁵

Kırklareli’de Hıdırellez gecesi evlerin önünde hasırlar yakılır ve ateşin üzerinden atlanır.¹⁴⁶

Kilis ve çevresindeki köylerde Hıdırellez akşamı ateş yakılır ve etrafında çeşitli seyirlik oyunlar oynanır.¹⁴⁷

Kütahya’da da Hıdırellez ateşi yakılır.¹⁴⁸

Tekirdağ’da da Hıdırellez günü hasır yakma ve üzerinden atlama adeti vardır. Küçük çocuklar kollarından tutularak ateşin üzerinden atlatılır. Korkanlar ise, ateşin harareti geçince atlar. Kısacası, ateşten atlamayan kimse kalmaz. Ateşten atlayanlar, kötülük perilerinden daha üstün ve daha kuvvetli olduklarına inanırlar.¹⁴⁹

¹⁴³ Ali İmer, “Halkalı’da Hıdırellez”, Türk Folklor Araştırmaları, Temmuz 1957, Yıl.8, C.4, S.96, s.1523.

¹⁴⁴ Gündüz Artan, “İzmir’de Hıdırellez Eğlence ve İnanışları”, Türk Folklor Araştırmaları, Haziran 1976, Yıl.27, C.16, S.323, s.7674, 7675; Kılıçkiran, “Ayların Gelininde Umut ve Dilek Günü”, s.35.

¹⁴⁵ Kocaeli İl Yıllığı 1967, s.100.

¹⁴⁶ Kırklareli İl Yıllığı 1967, s.236.

¹⁴⁷ Kılıçkiran, “Ayların Gelininde Umut ve Dilek Günü”, s.34, 35.

¹⁴⁸ Aras, “Türklerde Hıdırellez Geleneği”, s.51.

¹⁴⁹ Sâlim Sami İşçiler, “Tekirdağında Hıdırellez”, Türk Folklor Araştırmaları, Haziran 1953, Yıl.4, C.2, S.47, s.747.

Uludağ ve çevresinde Hıdırellez akşamı, yani 5 Mayıs 6 Mayısı bağlayan gece, “Ateş Gecesi” adıyla delikanlılar arasında eğlenceli bir gece alemi yapılır. Çocuklar, delikanlılar ve bütün gençler evlerindeki eski hasırlar ve yanabilecek ne kadar madde varsa, hepsini köy meydanına yığarlar. Etrafını çevirerek, ateşin üzerinden atlarlar ve ateşin çevresinde oyun oynayıp türkü söyleyerek gece yarısına kadar eğlenirler.¹⁵⁰

Zonguldak’ta Hıdırellez günü ateş yakma adeti görülür. Geniş bir alanda yakılan bu ateşin üzerinden atlanıldığında, bir yıllık günahların kişinin üzerinden kalkacağına, kısmetinin açılacağına inanılır.¹⁵¹

Anadolu’nun bir çok yöresinde görülen bu adet, Anadolu dışında da yaygındır. Mesela, Dobruca Türkleri, Nevruz günü olduğu gibi Hıdırellez günü de ateş yakarak üzerinden atlarlar . Özellikle çocuklar ateşin üzerinden, “*ağırlığım gâvura*” diyerek atlarlar.¹⁵²

Gagavuzlar’da özellikle Hıdırellez günü ateş yakma ve üzerinden atlama adeti vardır. Hatta bu günden sonra kırlara çıkacak bütün koyunlar da ateşin üzerinden atlatılır. Onların da böylece belalardan, kötülüklerden korunacağına inanılır.¹⁵³

Makedonya’da yaşayan Yörükler içinse, Hıdırellez önemli bir gündür. Dolayısıyla Hıdırellez akşamı bütün gençler yüksek yerlerde ateş yakarlar.¹⁵⁴

Bütün bu adetler, ateş kültü ile ilgilidir. Eski Türklerde ateş kutsal sayılır, Tanrı’nın bir hediyesi olarak görülürdü. Bu yüzden Türk topluluklarında eskiden beri ateşe tükürmek, ateşi su ile söndürmek, ateşle oynamak hoş karşılanmaz. Ayrıca ateşin kötülükleri, hastalıkları yok ettiğine inanılır. Bu nedenle ateşin üzerinden atlayan insanlar, bütün ağırlığın, uğursuzluğun, ağrı, acı ve

¹⁵⁰ Ali Rıza Yalçın, “Uludağ Türkmen Etnografyası”, Türk Folklor Araştırmaları, Mayıs 1950, Yıl.1, C.1, S.10, s.152.

¹⁵¹ Kadioğlu, “Zonguldak’ta Hıdırellez Geleneği”, s.39.

¹⁵² Mehmet Naci Önal, “Dobrucadaki Tatar Türklerinde Nevruz Geleneği”, Bilig, Kış 1999, S.8, s.87.

¹⁵³ Arnaut, “Gagavuzlar’da İlk Yaz Bayramı”, s.59, 60.

¹⁵⁴ İbrahim Gökçen, “Makedonya Yörük Folkloru Doğumla İlgili Adetler-Bayramlar ve Hıdırellez”, Türk Folklor Araştırmaları, Ocak 1953, Yıl.4, C.2, S.42, s.668.

kötülüklerin üzerlerinden dökülerek yanmasını temenni ederler.¹⁵⁵ Ateşin temizleme ve arındırma özelliği olduğuna inanılır.¹⁵⁶

Hızır Baba İnancı

Kaynağını Hristiyan inancından alan ve dünya toplumlarının hemen hepsinde yılbaşı sembolü olarak bilinen “Noel Baba” figürüne benzer bir figür, Türk Dünyası’nda Hıdırellez kutlamaları esnasında da ortaya çıkar ki bu “Hızır Baba” figürüdür. Hıdırellez kavramı da Hızır’la ilgili olup, Hızır ve İlyas adlarının halk ağzında birleştirilmiş şeklidir.¹⁵⁷

Gümrü’de yaşayan Türkler arasında da benzer adetler görülür. Sac üzerinde kavrulmuş buğday un şekline getirilir.İçine şerbet karıştırılarak biraz pişirilir. Govud adı verilen bu yiyecek ve biraz da su, niyet edilerek bir odaya konur. Hıdırellez gelip bu sudan içip, govuddan yerse, niyet sahibinin bütün niyetleri gerçekleşir.Bu maksatla oda üç gün kapalı tutulur. Önceden işaret konulmuş olan su ve govudda bir azalma olmuşsa, Hıdırellezin geldiğine inanılır ve dileklerin gerçekleşmesi beklenir.¹⁵⁸

Tebriz bölgesinde Kırklar adını taşıyan Türk aşireti, Hoy-Rizaiye civarındaki Karakoyunlu Türkmenleri ve Tatarlar’da da benzer gelenekler vardır. Tatarlar Hıdırellez akşamı, yere serdikleri beyaz bir örtü üzerine un serperler.Ertesi sabah unun üzerinde Hızır’ın atının izini ararlar ve eve gelip gelmediği hakkında hüküm yürütürler. Eğer at nalına benzer bir ize rastlarsa, bu undan derhal ekmek yaparlar, bir kısmını yer, bir kısmını da dağıtırlar.¹⁵⁹

Türkistan sahasında kut veren, kutlu kılan, ilahi kaynaklı varlık ve şahısların ortak adı “Kıdır” olarak bilinir. Altay, Kazak ve Kırgız Türkçesi’nde “Kıdıruv” kelimesi gezmek, seyahat etmek anlamına gelir. Aynı şekilde Altay, Kazak, Kırgız, Karakalpak ve Doğu Türkistan Türkleri’nde, sürekli halk arasında gezen, insanlara yardım eden varlık kut iyesi sayılır ve “Kıdır”adıyla anılır.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Bekir Şişman, “Hakaslar ve Hakaslar’da Şaman Kültürü”, Millî Folklor, Güz/Kış 1996, Yıl.8, C.4, S.31/32,s.128 ; Turan “Tarihi Kaynaklar Işığında Nevruz’un Menşei Meselesi”, s.97.

¹⁵⁶ Abdurrahim Dede, “Batı Trakya Türklerinde Eski Türk Dini Şamanizm’den Kalıntılar”, II.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, (Gelenek-Görenek ve İnançlar), Ankara, 1982, C.IV, s.99, 101.

¹⁵⁷ Yund, “Türkiye’de Hıdırellez”,s.2140.

¹⁵⁸ Minaveddin Söylemezdi, “Gümrülüler’in (Çile Çıkartma) Geleneği”, Millî Folklor, Bahar/Yaz 1996, S.29/30, s.17.

¹⁵⁹ Çay, Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.52.

¹⁶⁰ İsmet Çetin, “Türk Mitinde Kut İyesi Kıdır ve Medeniyet Değişikliğinde Kıdır’dan Hızır’a Geçiş”, Millî Folklor, Yaz 2002, Yıl.14, C.7, S.54, s.33.

Kazak Türklerinde ise Nevruz günü aynı zamanda “Hıdırellez günü” olarak da anılmaktadır. Hızır iyiliği ve cömertliği temsil eder.Hızır yeni düşen güneş ışığının sembolüdür. Burada 6 Mayıs Hıdırellez günü, Nevruz’la birleştirilmiştir.¹⁶¹

Anadolu’nun pek çok yöresinde Hıdırellez günü kırlarda kuzular kesilir, yemekler yenir. Ancak bunlar hep Hızır için yapılır.O’nun elinin degeceği her şey şifalı addedilir. Bu nedenle, gül ağaçlarının yoksa diğer ağaçların dallarına akşamdan elbiseler asılır. Hızır gece gelip o elbiselere dokunursa, o yıl hastalıklardan uzak sağlıklı ve mutlu bir yıl geçirileceğine inanılır. Bazı yörelerimizde ise, Hıdırellez günü kırk bir çeşit çiçek toplanıp, kaynatılır ve suyu Hızır’ın içtiğine inanılan ab-ı hayata benzetilerek içilir.Hızır’ın geçtiği yerlerde nasip-kısmet dağıttığı inancı yaygındır. Bu nedenle Hıdırellezden bir gün önce, iki genç kız ellerinde su dolu bir küple kapı kapı dolaşarak talih açmak için, kadınlardan küpe, yüzük, toka, düğme, iğne gibi nişanlar toplar ve dilek dilenerek bunlar küpün içine atılır. Üzeri beyaz bir tülbentle bağlanarak bir gül ağacının altına saklanır. Ertesi gün sabahın erken saatlerinde toplanan kadınlar küpü açarlar. Nişanlardan haberi olmayan bir kız elini güvece sokarak bir nişan çıkarır ve avucunda saklar. Diğer bir kız da ezberden mani okur. Okunan mani, çıkan nişanın sahibine aittir. Maniler dileğe göre etraftakilerce yorumlanır. Yine Hızır’ın geldiğine inanılan Hıdırellez gününün bir gün öncesinde sekiz-on yaşlarında bir kız çocuğuna tuzlu hamur yaptırılır. Bu hamur çörek şeklinde pişirilerek iki kısma ayrılır. Bir kısmı evin damına konur. Onu bir karga alır ve hangi yöne giderse, gencin kısmetinin o yönde açılacağına inanılır. İkinci kısım ise akşam yemeği yerine yenir ve su içilmeden uyunur. Çöreğin etkisi ile çok susayan kişiye rüyasında Hızır, sevdiği yada evleneceği kişiyi gösterir. Onun eliyle su ikram eder. Böylece bekar gençler evlenecekleri kişileri, nişanlı kızlar ve taze gelinler de gurbetteki sevdiklerini rüyalarında görmüş olurlar. Anadolu’nun bazı yörelerinde ise Hızır’ın geleceği akşam herkes atının yelesini ve kuyruğunu yıkayıp tarar, örgü yapar. Eğerini vurur, gemler, göğsüne ve boynuna gerdanlık süslemeler takar ve avluya çeker. İnanışa göre, başkalarına yardım etmek için Hızır bu atlara biner ve darda kalanların yardımına koşar.¹⁶²

¹⁶¹ Ergünöz Akçora, “Kazakistan’da Nevruz Bayramı”, Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara, 2000, s.29.

¹⁶² Korkmaz, “Fırat Havzası Folklorunda Hıdırellez Şenlikleri ve Bu Geleneğin Türk Dünyası İçindeki Yeri”, s.34.

Ankara yöresinde, Hızır'ın Hıdırellez günü otları kamçıladığına böylece otların çabuk büyüdüğüne inanılır.¹⁶³

Balıkesir'de Hıdırellez günü erkenden Hızır'ın bütün evleri dolaştığına inanılır. Dolayısıyla o gün çok erken kalkılır. Hatta 5 Mayıs gecesi uyumayanlar bile olur.¹⁶⁴ İnanışa göre Hızır, Hıdırellez gecesi bütün evleri dolaşır ve ağzı açık her kaba dokunarak bereketli kılar. Dolayısıyla akşamdan çoğu yöremizde olduğu gibi burada da bazı kişiler yiyeceklerin kapaklarını açık tutarlar.¹⁶⁵

Bolu'da Hıdırellez günü evlerde bir miktar süt mayalanmadan bırakılır. Hızır'ın geleceği ve süte dokunarak mayalayacağı düşünülür. Seben ilçesinde, mayasız süt yoğurt olursa bir yıl boyunca o yoğurt maya olarak kullanılır. Göynük'te ise bu yoğurttan birer parmak alınarak diğer yiyeceklere de sürülür. Yörede Hıdırellez günü ağaç kaşıklar ateşe atılır, eğer yanmayan kaşık varsa Hızır'ın uğradığına işaret sayılır. Yine Hızır'ın geleceği düşüncesiyle o gün ambarlar ve kapılar açık tutulur.¹⁶⁶

Bursa'da ise Hıdırellez gecesi dört yol ağızlarına , akşam ile yatsı arasında kiremit veya taş parçalarından, arzu edilen plana göre, evcikler yapılır. İnanışa göre, Hızır İlyas, o gece mutlaka dört yol kavşaklarından geçer ve herkesin isteğinin gerçekleşmesine yardım eder. Böylece evi olmayanların eve kavuşacakları ümit edilir.¹⁶⁷

Burdur'da Hıdırellez günü, Hızır'ın sulak ve yeşillik yerlerde dolaştığına inanılır. O gün herkesin içinde Hızır'a rastlamak, onun İlyas'la buluştuğunu görmek inancı ve ümidi vardır.¹⁶⁸

Erzurum'da Hıdırellez günü erken kalkılır. O gün erkenden Hızır'ın bütün evleri dolaşacağına inanılır. Erken kalkmayanlar Hızır'ın dağıttığı bereketten yararlanamazlar. Hatta o gece hiç uyumayıp ibadet edenler de olur.¹⁶⁹

¹⁶³ “Ankara İlinin Kültürel Detayları Bayram ve Özel Gün Gelenekleri”, <http://www.kultur.gov.tr> , belgeno=3148, s.2.

¹⁶⁴ Santur, “Balıkesir'de Hıdırellez Geleneği”, s.25.

¹⁶⁵ Akay, Balıkesir Halkiyatı, s.147.

¹⁶⁶ “Hıdırellez Gelenekleri”, <http://www.bolununesi.com>

¹⁶⁷ Malcıoğlu, “Bursa'da Hıdırellez”, s.4634, 4635.

¹⁶⁸ Gök, “Türk Kültüründe ve İnançlarında Hıdırellez”, s.7.

¹⁶⁹ Sezer, Erzurum Şehir Folkloru, s.165.

Eskişehir’de, 5 Mayıs gecesi Hızır’ın özellikle yeşillik olan yerlere geleceğine inanılır.¹⁷⁰

Isparta ve çevresinde Hızır ile İlyas hakkında değişik inanışlar vardır. Mesela: “Ab-u hayat” içerek ölümsüzlüğe kavuşmuş olan Hızır ve İlyas Hıdırellez günü görüşürler. Hızır karada, İlyas da denizde yaşayan iki ayrı peygamberdir. Bunlar uzun süre ayrı kalmışlardır, ancak 6 Mayıs günü birbirlerine kavuşurlar. Bir başka inanış ise şöyledir: Hızır ve İlyas adlarında birbirlerini çok seven iki veli kişi yüksek bir yere çıkmış o sırada ani bir fırtına ile yağmur başlamış bu yüzden birbirlerinden ayrılmak zorunda kalan bu insanlar ancak 6 Mayıs günü görüşürler. Yörede Hızır, darda kalanlara yardımcı olma, bereket getirme, dilekleri gerçekleştirme gibi anlamlarda kullanılır. Hızır gibi yetişmek, Hızır babaya adak adamak, Hıdırellezde buluşalım, Kul bunalmayınca Hızır yetişmez gibi yörede kullanılan deyim ve atasözleri de bu anlamları taşır. Yalvaç’ta ise Hıdırellez günü sabah namazından sonra, Hıdırlık denilen yerdeki “Hızır Taşı”na gidilir ve taşın dibine metal para gömülür. Bunu yapanlar kendisinin, aile ve çoluk çocuğunun mal, mülk ve servetinin artacağına inanırlar. Yine yörede Hıdırellez günü Hızır’ın evlere gelerek un, şeker, yağ gibi yiyecek maddelerine dokunduğuna ve bunların bereketini artırdığına inanılır. Dolayısıyla o gün yiyeceklerin ağzı açık tutulur.¹⁷¹

İstanbul ve çevresinde ise, Hıdırellez günü gül fidanlarının altına konulan veya dallarına bağlanan dilek eşyasının üzerine Hızır’ın elini süreceğine, böylece dileklerin gerçekleşeceğine ve hastalıkların iyileşeceğine inanılır.¹⁷²

İzmir’de ise Hıdırellez akşamı bazı evlerde pilav pişirilir. Hiç kullanılmamış tahta kaşıklar pilavın etrafına konur. İnanışa göre, gece Hızır Dede gelir, pilavı yer, kaşığı ters çevirip gider ve bundan sonra o evde yoksulluk görülmez.¹⁷³

Kandıra’da yöresel inanışa göre, Hıdırellez, Hızır ve İlyas peygamberlerin gökte buluştukları gündür. O gece bütün dilekler kabul olur.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Cingöz, “Eskişehir’de Hıdırellez Kutlamaları”, s.7.

¹⁷¹ Kılıç, “Isparta Yöresi Halk İnançları”, <http://www.kultur.gov.tr>.

¹⁷² Alp, “İstanbul’da Eski Hıdırellezler”, s.7011.

¹⁷³ Gündüz Artan, “İzmir’de Hıdırellez Eğlence ve İnanışları”, Türk Folklor Araştırmaları, Haziran 1976, Yıl.27, C.16, S.323, s.7674; Kılıçkiran, “Ayların Gelininde Umut ve Dilek Günü”, s.35.

¹⁷⁴ Uyguner, “Kandıra’da Halk Bilgisi İncelemeleri”, s.931.

Yozgat'ta da 5 Mayıs günü, yani Hıdırellezden bir gün önce evler temizlenir. Çünkü, Hızır'ın o gün yeryüzünde gezdiğine, bazı evlere uğrayıp hayır ve bereket getirdiğine, dokunduğu şeylerin hiç tükenmeyeceğine inanılır. Bu yüzden hem evler temizlenir hem de yiyecek maddelerinin ağızları açık bırakılır.¹⁷⁵ Bu adeti, yani kapı, pencere ambar ve yiyecek kaplarının Hıdırellez akşamı ağızlarının açık bırakılmasını, yukarıda belirtilen yörelerimiz dışında Konya, Denizli, İzmir, Muğla, Eskişehir, Bilecik, Bursa, Tekirdağ, İstanbul, Çankırı, Çorum, Kastamonu, Samsun ve Sinop'ta da görmek mümkündür.¹⁷⁶

Zonguldak'ta Hızır, Peygamber olarak nitelendirilir. Dolayısıyla Hıdırellez günü Hızır Peygamberin dünyaya gelişiyle birlikte, onun getirdiği rüzgârla her nesnenin bol ve bereketli olacağına inanılır.¹⁷⁷

Görüldüğü gibi, Türk insanının zihninde Hızır, Hızır-Nebî, Hızır-İlyas, Hıdırellez, Kızır, Kızır gibi kelimelerle ifade olunan bir Hızır kültü ve bu kült etrafında teşekkül edip, yaşatılan gelenekler vardır. Bazı yerlerde bu gelenekler Nevruz günü; bazı yerlerde Hıdırellez günü bazı yerlerde ise her ikisinde gündeme gelir. Zaman ve yerler bazen farklı da olsa, Hızır geleneği ve ilgili inançlar, Türkiye, Balkanlar, Kazakistan, Kırgızistan, Altaylar, Özbekistan, Azerbaycan, Kafkasya gibi çok geniş bir coğrafyada yaşatılır.¹⁷⁸

Diğer inanç ve gelenekler ise ikinci bölümde ele alınacaktır.

¹⁷⁵ Özbaş, "Yozgat'ta Eğrice (Hıdırellez) Hazırlığı", s.3168.

¹⁷⁶ Meltem E. Cingöz – Alparslan Santur, "Türkiye'de Hıdırellez'de Uygulanan Bazı İnanç ve Âdetlerle İlgili Bir Atlas Denemesi", Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Ankara, 1993, s.8, 20.

¹⁷⁷ Kadioğlu, "Zonguldak'ta Hıdırellez Geleneği", s.38.

¹⁷⁸ Ayşe Yücel, "Türk Dünyasında Hıdırellez Kutlamaları ve İşlevleri", Millî Folklor, Yaz 2002, Yıl.14, C.7, S.54, s.36.